

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی آثار ساده‌زیستی در آموزه‌های دینی

سکینه احدی^۱

چکیده

ساده‌زیستی یکی از مسائلی است که تاثیر بسزایی بر زندگی افراد دارد. نگاه به روش زندگی امامان و بزرگان دینی و توجه به سفارشات آنان در مورد زهد و ساده‌زیستی موجب شد که با استنباط از آیات و روایات و با توصیف و تحلیل این آموزه‌ها، آثار ساده‌زیستی را مورد بررسی قرار دهیم. با پژوهش در روایات و سخنان بزرگان به تاثیرات زیاد این فریضه اخلاقی مانند: بی رغبتی و دل‌کندن از دنیا، آزادی و دوری از حرص و طمع، تسهیل در رسیدن به هدف اصلی زندگی، شکسته شدن روحیه تکبر و طغیان، بهره‌مندی از حیات طیبه، تشکیل خانواده، آرامش و رشد معنوی زن و مرد، فرزندآوری، صله رحم و جلوگیری از قطع رحم، تقویت روحیه ایستادگی در برابر باطل و پیشرفت و تحکیم جامعه اشاره کرد. از این منظر عدم توجه به ساده‌زیستی باعث روی آوردن افراد به تجمل‌گرایی شده و ضررها و آسیب‌های فراوانی را در فرد و خانواده و اجتماع به جای می‌گذارد.

کلید واژه: آموزه‌های دینی، خانواده، زهد، ساده‌زیستی.

^۱. سطح دو، مدرسه علمیه فاطمیه صومعه سرا.

ساده‌زیستی و زهد در لغت به معنای ترک و رویگردانی است. زهد نسبت به چیزی یعنی عدم دلبستگی و یا بی‌رغبتی نسبت به چیزی به واسطه کوچک شمردن آن چیز است. و در اصطلاح علمای اخلاق عدم عشق و اشتیاق نسبت به دنیا است. برخی آن را به معنی فقر، گوشه‌نشینی و عدم پیشرفت معنا می‌کنند در حالی که چنین برداشتی کاملاً نادرست است؛ چرا که اسلام همواره انسان‌ها را به حرکت و امیدارد و با سکون مخالف است. بحث ما این است در آموزه‌های دینی چه آثاری برای این فریضه اخلاقی بیان شده است. این مقوله در علوم مختلفی مانند فقه، اخلاق، تاریخ و تربیت اسلامی قابل مطالعه است. با این توصیف سعی ما بر این است که این موضوع را از دیدگاه اخلاقی و تربیتی مورد بررسی قرار دهیم.

زهد یکی از مکارم اخلاق است که در روایات تاکید زیادی به آن شده و دارای آثار اخروی و دنیوی فراوانی است. بررسی آثار ساده‌زیستی که امروزه در زندگی روزمره بسیاری از ما به دست فراموشی سپرده شده و تجمل‌گرایی (که باعث اسارت نفس، دلبستن به دنیا، چشم و هم‌چشمی، قطع رحم و ... می‌شود) جای این فضیلت بسیار ارزشمند را پر کرده است؛ می‌تواند در عرصه‌های اجتماعی و اخلاقی ما راجه آسیب‌شناسی و راهکارهای موثری رهنمون کند. در این مقلله تلاش داریم آثار فردی و خانوادگی و اجتماعی ساده‌زیستی را بررسی کنیم تا از خطرات تجمل‌گرایی در امان بمانیم.

از آنجا که فطرت انسان به دنیا راضی نمی‌شود خداوند با ارسال فرستادگان الهی آنها را از دل بستن به دنیا منع کرد و از آنجایی که ریشه زهد، دل‌کندن از دنیا و مظاهر آن است بنابراین زهد از زمان‌های قدیم وجود داشته است و یکی از ویژگی‌های پیامبران و انبیاء، بی‌پیرایی و ساده‌زیستی بود. کتاب‌ها و مقالات زیادی درباره زهد و ساده‌زیستی بزرگان دینی ما و همچنین آثار مثبت روحی و روانی‌ایی که این فریضه در پی دارد نوشته شده است و در اینجا اجمالاً به معرفی بعضی از این آثار می‌پردازیم:

کتاب «درس‌هایی از امام؛ قناعت و ساده‌زیستی» از انتشارات تسنیم، مجموعه‌ای از فرمایشات امام در مورد ساده‌زیستی و آثار و برکات آن است. این کتاب امام را به عنوان الگویی عینی و عملی برای همگان به ویژه مسئولان معرفی می‌کند.

مقاله «زهد و ساده‌زیستی و نقش آن در رشد فردی و اجتماعی از منظر آیات و روایات»، نوشته عبدالرضا زاهدی و محمد کریمی درچه؛ که به بررسی آثار زهد و ساده‌زیستی در رشد فردی و اجتماعی می‌پردازد. این آثار عبارتند از: حق‌پذیری و حق‌پرستی، آسودگی خاطر، شناخت عیوب دنیا،

تحصیل عزت نفس، دوست داشتن مومنان، علم و هدایت، رویش حکمت و بصیرت، درک وضعیت محرومان.

مقاله «نقش ساده‌زیستی کارگزاران در سلامت نظام جمهوری اسلامی ایران با رویکردی بر نظر امام خمینی (رحمة الله علیه)»، نوشته بهروز رشیدی، مسعود جعفری نژاد و یحیی فوزی؛ شامل آموزه‌های دینی و توصیه‌های بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، امام خمینی (رحمة الله علیه) به عنوان رهبری ساده‌زیست است که به تاثیر ساده‌زیستی دولت مردان و کارگزاران سیاسی بر سلامت و ثبات نظام حکومت اسلامی پرداخته‌است.

به طور کلی میتوان گفت در این مقاله یکسری از آثار فردی و خانوادگی و اجتماعی ساده‌زیستی بیان می‌شود که تاکنون در مورد آن بررسی صورت نگرفته است. بنابراین مساله اصلی پژوهش حاضر آن است تا آثار ساده‌زیستی در بعدهای مختلف را در یک مقاله جمع‌آوری کند. با توجه به ماهیت مسئله، روش این تحقیق روش توصیفی-تحلیلی است. که با پیمایش مراحل سه گانه توصیف، تحلیل و تبیین مسئله مورد نظر را بر اساس آیات قرآن و روایات اهل بیت (علیهم السلام) مورد بررسی و واکاوی قرار می‌دهد.

پژوهش حاضر در مورد آثار ساده‌زیستی در آموزه‌های دینی است. که به بررسی این آثار در بعد فردی آن مثل: بی رغبتی به دنیا، تقویت روحیه آزادگی، دوری از حرص و آزمندی، تسهیل رسیدن به هدف مطلوب و شکسته شدن روحیه تکبر و غرور، بعد خانوادگی مثل: بهره‌مندی از حیات طیبه، تسهیل ازدواج، آرامش و رشد فردی زوجین و افزایش فرزندآوری و بعد اجتماعی آن مثل: افزایش صله رحم، تقویت روحیه ایستادگی در برابر باطل و تقویت و پیشرفت جامعه اسلامی می‌پردازیم.

بررسی آثار ساده‌زیستی در رشد فردی

از آن جا که هدف از خلقت انسان‌ها رشد فردی و رسیدن به سعادت و کمال مطلق است فرد در این مسیر باید خود را مزین به فضایل اخلاقی کند و از رفتار و اعمالی که او را از قدم زدن در این مسیر باز می‌دارد دوری کند. ساده‌زیستی یکی از آن اعمالی است که آراستگی به آن دارای آثار و برکاتی است که این آثار انسان را در نیل به سعادت اخروی یاری می‌کند. در این جا به برخی از آثار فردی این فریضه اشاره خواهیم کرد.

بی رغبتی به دنیا

بی رغبتی به دنیا که به معنای دلبسته نبودن به دنیا است یکی از آثار فردی ساده‌زیستی است که آرامش روحی و روانی به همراه دارد؛ زیرا انسان زاهد با ملایمات دنیا سرمست نمی‌شود و در ناملایمات احساس غم و اندوه نمی‌کند از این جهت در فراز و نشیب‌های زندگی آرامش خود را حفظ کرده و اجازه نمی‌دهد عاملی در حرکت او خلل ایجاد کند.

امام علی (علیه السلام) انسان زاهد را این گونه توصیف می‌کند و می‌فرماید: «وَأَمَّا الزَّاهِدُ فَقَدْ خَرَجَتْ الْأَحْزَانُ وَالْأَفْرَاحُ مِنْ قَلْبِهِ فَلَا يَفْرَحُ بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا وَلَا يَأْسَفُ عَلَى شَيْءٍ مِنْهَا فَاتَهُ فَهُوَ مُسْتَرِيحٌ»¹؛ «غم و خرسندی از قلب انسان زاهد خارج شده است از این رو نه از به دست آوردن دنیا خرسند می‌گردد و نه به خاطر از دست دادن آن اندوهگین می‌شود، بدین جهت آسوده‌است».

حب دنیا که شامل حب مقام، مال، نساء، اولاد، تن پروری و ... است سرچشمه همه انحرافات است. زیرا انسان حریص و آزمند که دل به گروه دنیا و مظاهر آن داده دچار آشفتگی ذهنی است و چنان در دنیا فرورفته است که فرصتی برای تهذیب نفس و رسیدگی به امور اخروی ندارد. اما با ساده‌زیستی و قناعت است که فرد دندان حرص و طمع را از خود جدا می‌کند و از دنیا دل می‌کند. از این روست که امام علی (علیه السلام) قناعت را دشمن اصلی حرص و آزمندی می‌داند و می‌فرماید: «انْتَقِمُ مِنْ

¹. حلی، تنبیه الخواطر، ج 2، ص 161.

حَرِصِكَ بِالْقُنُوعِ كَمَا تَنْتَقِمُ مِنْ عَدُوِّكَ بِالْقِصَاصِ»^۱؛ «از حرص خود با قناعت انتقام بگیر، هم‌چنان که از دشمنت با تقاص؛ انتقام می‌گیری».

روشن است که راه انزجار و عدم دلبستگی به چیزی شناخت بدی‌ها و زشتی‌های آن چیز است. بنابراین انسان زاهد چون عیوب و بدی‌های دنیا را از زیبایی‌های آن تشخیص می‌دهد پس به آن دل نمی‌بندد و این باعث می‌شود فرد با معرفت در مسیر درست زندگی قدم بردارد.

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «مَنْ زَهَدَ فِي الدُّنْيَا أَثْبَتَ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فِي قَلْبِهِ وَ أُنْطِقَ بِهَا لِسَانَهُ وَ بَصُرَهُ عِيُوبَ الدُّنْيَا دَاءَهَا وَ دَوَاءَهَا»^۲؛ «هرکس در دنیا زاهد باشد خداوند در قلبش حکمت را جای می‌دهد و زبانش را به علم و حکمت می‌گرداند و چشمش را نسبت به عیوب دنیا و راه‌های درمان آن بینا می‌سازد».

در واقع انسان زاهد، مجهز به معیاری برای تشخیص زشتی‌ها و زیبایی‌های دنیاست. بنابراین دردهای اخلاقی خود را شناسایی می‌کند و آن‌ها را درمان می‌سازد.

تسهیل در رسیدن به هدف مطلوب زندگی

انسان در مسیر زندگی خود باید هدف اصلی خود را انتخاب کند و برای آن برنامه‌ریزی کند. چون ساده‌زیستی باعث می‌شود فرد فرصت بیشتری برای خلوت با خود و فکر کردن داشته باشد، از این رو در کمال آرامش برای رسیدن به هدف اصلی زندگی خود تلاش می‌کند.

تجمل‌گرایی علاوه بر اینکه آسایش و لذت زندگی کردن را از فرد می‌گیرد، او را بی‌نظم و بی‌هدف می‌کند. چون فرد مدام به دنبال رقابت و چشم و هم‌چشمی با دیگران است و تمام وقت و انرژی خود را صرف این می‌کند که اگر اطرافیان و دوستانش وسایل جدیدی دارند، آن را تهیه کند. مشخص است که تهیه این وسایل کار آسانی نیست و فرد هم به برطرف شدن قسمتی از آن راضی نمی‌شود و به ناچار باید تمام عمر خود را صرف تامین هزینه این تجملات کند، بنابراین دچار پوچی و بی‌هدفی

^۱ . محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ج ۹، ص ۵۷۹.

^۲ . کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۲۸.

غذایی در خارج از منزل تهیه نکند، هرچه در خانه یافت همان را بیاورد، و دیگر اینگه خانواده را به زحمت نیاندازد».^۱

2. تقویت روحیه ایستادگی در برابر باطل

انسان ساده‌زیست از آن رو که از تعلقات دنیا دل‌کنده و به سادگی از لذت‌های زودگذر عبور می‌کند، لذا شجاعت مقابله با باطل و زورگویان را دارد.

امام خمینی (رحمة الله علیه) در این مورد می‌فرماید: «اگر بخواهید بی‌خوف و هراس در مقابل باطل بایستید و از حق دفاع کنید و ابرقدرتان و سلاح‌های پیشرفته آنان و شیاطین و توطئه‌های آنان در روح شما اثر نگذارد و شما را از میدان به در نکند خود را به ساده‌زیستن عادت دهید و از تعلق قلب به مال و منال و جاه و مقام بپرهیزید. مردان بزرگ که خدمت‌های بزرگ برای ملت‌های خود کرده‌اند اکثر ساده‌زیست و بی‌علاقه به زخارف دنیا بوده‌اند. آنها که اسیر هواهای پست نفسانی و حیوانی بوده و هستند برای حفظ یا رسیدن به آن تن به هر ذلت و خواری می‌دهند و در مقابل زور و قدرت‌های شیطانی خاضع و نسبت به توده‌های ضعیف ستمکار و زورگو هستند، ولی وارستگان به خلاف آنانند، چرا که با زندگانی اشرافی و مصرفی نمی‌توان ارزش‌های انسانی اسلامی را حفظ کرد».^۲

بنابراین یکی از عواملی که باعث شده تا افراد توان مقابله با زور و استبداد را نداشته باشند، تجمل‌گرایی است. چرا که فرد تجمل‌گرا، برای رسیدن به خواسته‌های دنیایی خود در مقابل هر کس و ناکسی سر خم می‌کند. در حالی که انسان زاهد برای خواسته‌های والای خود در برابر ظلم و استبداد می‌ایستد، و برای دفاع از مظلوم جان‌فشانی می‌کند.

3. تقویت و پیشرفت جامعه اسلامی

همواره در طول تاریخ، بزرگان و یا رهبران و مسئولان جامعه، تاثیر بسزایی در زندگی مردم دارند. ساده‌زیستی مسئولان و رهبران دینی علاوه بر اینکه به عنوان الگویی برای مردم است، باعث جلب محبت و اعتماد مردم نسبت به آنان و در نتیجه تقویت و حفظ وحدت اسلامی می‌شود.

^۱. آشوب اصفهانی، مناقب آل ابی طالب، ج 2، ص 146.

^۲. پیام به نمایندگان مجلس به مناسبت گشایش دومین دوره مجلس، 1363/3/7.

مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌فرمایند: «این که ما این قدر روی ساده‌زیستی مسئولان تکیه می‌کنیم، این برای همین است که به مردم نشان بدهند برای خود کیسه نمی‌دوزند و به فکر ثروت‌اندوزی برای خودشان نیستند؛ این، مردم را امیدوار می‌کند و اعتماد آن‌ها را برمی‌انگیزد.»^۱

در واقع مردم با دیدن مسئولان ساده‌زیست احساس می‌کنند که این افراد، دلسوز مردم و اسلام هستند و برای پیشرفت جامعه با آنان همکاری می‌کنند.

^۱. بیانات در دیدار مردم گرمسار، ۱۳۸۵/۸/۲۱.

نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه در این مقاله گفته شد، روشن می‌شود که ساده‌زیستی یکی از مقوله‌های مهمی است که امروزه در جوامع اسلامی رنگ و روی اصلی خود را باخته است و مردم بیشتر به سمت تجمل‌گرایی روی آورده‌اند. درحالی که یکی از خصایل مهم بسیاری از علما و اولیاء، زهد و ساده‌زیستی آنان بوده و آنان همواره دیگران را به آراسته شدن به این فریضه اخلاقی دعوت می‌کردند.

بررسی شد که این مکارم اخلاقی در بسیاری از ابعاد دارای آثار دنیوی و معنوی زیادی است؛ از جمله آثار آن در رشد فردی، بی‌رغبتی نسبت به دنیا است که باعث می‌شود فرد از لذت‌های زودگذر دنیا عبور کرده و خود را مشغول تهذیب نفس کند. از دیگر آثار آن تسهیل در رسیدن به هدف مطلوب است زیرا فرد ساده‌زیست دچار پوچی نمی‌شود و با برنامه دقیق‌تر به سمت هدف حرکت می‌کند. هم‌چنین از سخن بزرگان می‌توان دریافت که آزادگی روح و پاکی از بیماری حرص و طمع در پرتو ساده‌زیستن و قناعت کردن به دست می‌آید. و از آنجایی که انسان زاهد دچار طغیان و تکبر نمی‌شود بنابراین از هدایت الهی بهره‌مند می‌شود.

ساده‌زیستی در بعد خانوادگی هم دارای آثار فراوانی است که به چند مورد آن اشاره شد. از جمله بهره‌مندی از حیات طیب که فقط شامل بنده‌گان خاص خداوند می‌شود. دیگر اینکه اگر در هنگام ازدواج، زندگی آسان گرفته شود و از خرج‌های بیهوده جلوگیری شود بسیاری از جوانان به راحتی می‌توانند ازدواج کنند و تشکیل خانواده بدهند. به علاوه ساده‌زیستی و قناعت باعث می‌شود زن و مرد تمام وقت خود را برای تامین مخارج زندگی صرف نکنند و به رشد فردی و معنوی خود رسیدگی کنند. هم‌چنین یکی از معضله‌های مهم امروز، مسئله کاهش فرزندآوری است که ساده‌زیستی این مشکل را برطرف می‌کند.

ساده‌زیستی در جامعه از قطع رحم جلوگیری می‌کند چون مردم وقتی ساده‌زیستی دیگران را می‌بینند به راحتی می‌توانند دوستان و آشنایان خود را به مهمانی دعوت کنند، بدون اینکه در برابر آنان احساس خجالت کنند. دیگر آن که روحیه ایستادگی در مقابل باطل و استبداد و دفاع از وطن وقتی تقویت می‌شود که فرد از تعلق به دنیا دست شسته باشد و خود را به ساده‌زیستن عادت داده باشد. اگر در جامعه اسلامی مسئولان آن ساده‌زیست باشند مردم از آنان حمایت کرده و در نتیجه به پیشرفت جامعه اسلامی کمک می‌کنند.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه الهی قمشه‌ایی.
- سیدرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه ترجمه محمد دشتی.

کتاب‌های فارسی

1. ستوده، معصومه، پیامدهای فردی و اجتماعی تجمل گرایی، قم: مرکز نشر هاجر، چاپ اول، 1396 ه.ش.
2. سعادت‌مند، رسول، درس‌هایی از امام؛ قناعت و ساده‌زیستی، قم: تسنیم، چاپ دوم، 1390 ه.ش.
3. مطهری، مرتضی، سیری در نهج البلاغه، تهران: انتشارات صدرا.
4. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، 1374 ه.ش.
5. نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، بی‌جا: موسسه انتشارات هجرت.

کتاب‌های عربی

1. آشوب اصفهانی، ابن شهر، مناقب آل ابی طالب - ط علامه، آشتیانی، محمد حسین و رسولی، هاشم، قم: علامه، چاپ اول، 1379 ه.ق.
2. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و دررالکلم، رجائی، سیدمهدی، قم: دارالکتب اسلامی، چاپ دوم، 1410 ه.ق.
3. حلی، ورام بن ابی فراس، مجموعه ورام (تنبيه الخواطر و نزهه النواظر)، ندارد، قم: مکتبه الفقیه، چاپ اول، 1410 ه.ق.
4. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، وافی، ندارد، اصفهان: کتابخانه امیرالمومنین (علیه السلام)، 140 ه.ق.
5. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، غفاری، علی اکبر و آخوندی، محمد، تهران: دارالکتب الاربعه، چاپ چهارم، 1407 ه.ق.

6. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، بی جا: دارالحدیث، 1384 ه ش.

مقالات

1. جعفری نژاد، مسعود و رشیدی، بهروز و فوزی، یحیی، «نقش ساده زیستی کارگزاران حکومتی در سلامت نظام جمهوری اسلامی ایران با رویکردی بر نظر امام خمینی (رحمة الله علیه)»، شماره هشتاد و پنج، زمستان 1398.
2. سلطانی نژاد، سمانه و نجفی، محمد و نصرتی هشی، کمال و هاشمیان، نفیسه، «ساده زیستی در آموزه‌های دینی و نقش آن در استحکام خانواده»، شماره چهارم، زمستان 1395.
3. کریمی درچه، محمد و زاهدی، عبدالرضا، «زهد و ساده زیستی و نقش آن در رشد فردی و اجتماعی از منظر آیات و روایات»، شماره دوم، پاییز و زمستان 1392.